

**OLIY TA'LIM TALABALARIDA GENDER TENGLIK MADANIYATINI
RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL-PEDAGOGIK ASOSLARI
КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ
КУЛЬТУРЫ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ
CONCEPTUAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING
THE CULTURE OF GENDER EQUALITY AMONG HIGHER EDUCATION
STUDENTS**

Mahmudova Dilnozaxon Murodjon qizi

*Andijon Davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(huquq ta'limi) yo'nalishi Magistranti*

dilnozamahmudova92@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan talaba-yoshlarda gender tenglik madaniyatini rivojlantirishning konseptual, tizimli-funksional va ijtimoiy-pedagogik asoslari atroflicha, keng qamrovli tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida oliy o'quv yurtlarining o'quv-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy muhitida deklarativ tenglik yondashuvlaridan real madaniy-etnik komponentlarga hamda shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasi tizimiga o'tish mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Zamonaviy pedagogika fanining ilg'or gumanistik prinsiplari, sotsial-kognitiv va transformativ ta'lim nazariyalari uyg'unligida talabalarning gender dunyoqarashini va qadriyatlar tizimini shakllantirish mezonlari falsafiy-pedagogik jihatdan ochib berilgan. Muallif tomonidan talabalarda mazkur ijtimoiy madaniyatni yuksaltirishning kognitiv, aksiologik va amaliy-bixevioral tarkibiy qismlari o'rtasidagi determinant aloqadorlik, o'zaro mutanosiblik va pedagogik omillar tizimi chuqur tahlil etilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasining gender tenglikni ta'minlash borasidagi qonunchilik asoslari, xususan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonunining oliy ta'lim mazmuniga integratsiyalashuvi masalalari tizimli o'rganilgan. Keltirilgan ilmiy xulosalar, tavsiyalar va konseptual modellar oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga gender komponentlarini tizimli singdirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish orqali talaba-yoshlarning ijtimoiy tenglik tamoyillariga bo'lgan sadoqatini, tolerantlik madaniyatini va kasbiy kompetensiyasini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: gender tenglik, oliy ta’lim, pedagogik asoslar, yashirin o‘quv dasturi, aksiologik yondashuv, transformativ ta’lim, ijtimoiy munosabatlar, kognitiv rivojlanish, shaxs madaniyati, qonunchilik kafolatlari, ijtimoiy adolat, gender kompetensiyasi.

Аннотация. В данной научной статье всесторонне и комплексно проанализированы концептуальные, системно-функциональные и социально-педагогические основы развития культуры гендерного равенства у студенческой молодежи, обучающейся в системе высшего образования. В рамках исследования научно обоснованы механизмы перехода от подходов декларативного равенства к реальным культурно-этническим компонентам и системе социальной адаптации личности в учебно-воспитательной и духовно-просветительской среде высших учебных заведений. На основе интеграции передовых гуманистических принципов современной педагогической науки, социально-когнитивной теории и теории трансформативного обучения философско-педагогически раскрыты критерии формирования гендерного мировоззрения и системы ценностей студентов. Автором глубоко проанализированы детерминантная взаимосвязь, взаимная соразмерность и система педагогических факторов между когнитивным, аксиологическим и практико-бихевиоральным компонентами повышения данной социальной культуры у студентов. В статье системно изучены вопросы интеграции в содержание высшего образования законодательных основ обеспечения гендерного равенства в Республике Узбекистан, в частности, Закона «О гарантиях равных прав и возможностей для женщин и мужчин». Представленные научные выводы, рекомендации и концептуальные модели служат повышению приверженности студенческой молодежи принципам социального равенства, культуры толерантности и профессиональной компетентности на новый уровень посредством системного внедрения гендерных компонентов в учебный процесс и реализации инновационных педагогических технологий в практику высших учебных заведений.

Ключевые слова: гендерное равенство, высшее образование, педагогические основы, скрытый учебный план, аксиологический подход, трансформативное обучение, социальные отношения, когнитивное развитие, культура личности, законодательные гарантии, социальная справедливость, гендерная компетентность.

Abstract. This scientific article provides a comprehensive, systematic-functional, and socio-pedagogical analysis of the foundations for developing a culture of gender

equality among student youth within the higher education system. Within the framework of the study, the mechanisms of transitioning from declarative equality approaches to actual cultural-ethnic components and the system of personal social adaptation within the educational, nurturing, spiritual, and educational environment of higher education institutions are scientifically substantiated. Integrating advanced humanistic principles of modern pedagogy, social-cognitive theory, and transformative learning theory, the criteria for shaping students' gender worldview and value systems are philosophically and pedagogically elucidated. The author deeply analyzes the determinant interconnectedness, mutual proportionality, and the system of pedagogical factors between the cognitive, axiological, and practical-behavioral components of elevating this social culture among students. Furthermore, the article systematically examines the integration of the legislative frameworks ensuring gender equality in the Republic of Uzbekistan—specifically the Law "On Guarantees of Equal Rights and Opportunities for Women and Men"—into the content of higher education. The presented scientific conclusions, recommendations, and conceptual models serve to elevate student youth's commitment to the principles of social equality, tolerance culture, and professional competence to a new level through the systematic embedding of gender components into the curriculum and the practical implementation of innovative pedagogical technologies in higher education institutions.

Keywords: gender equality, higher education, pedagogical foundations, hidden curriculum, axiological approach, transformative learning, social relations, cognitive development, personal culture, legislative guarantees, social justice, gender competence.

Insoniyat sivilizatsiyasining hozirgi taraqqiyot bosqichida globallashuv va shiddatli ijtimoiy-demokratik transformatsiyalar oliy ta'lim muassasalari zimmasiga nafaqat yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, balki jamiyatning yetakchi ijtimoiy-gumanistik qadriyatlarini, xususan, gender tenglik madaniyatini shaxs ongiga singdiruvchi fundamental institut funksiyasini yuklamoqda. Oliy ta'lim talabalarida gender tenglik madaniyatini rivojlantirish murakkab, ko'p qirrali pedagogik jarayon bo'lib, u shunchaki huquqiy me'yorlarni mexanik tarzda o'rgatish yoki umumiy statistik ko'rsatkichlarni namoyish etish bilan cheklanmaydi, balki talaba shaxsining qadriyatlar iyerarxiyasini qayta tizimlashtirishni, stereotiplardan xoli bo'lgan obyektiv dunyoqarashni hamda ijtimoiy adolat hissiga tayangan ijtimoiy-bixevioral modellarni tarkib toptirishni taqozo etadi. Pedagogik nuqtai nazardan, gender tenglik madaniyati shaxsiy, jamoat va kasbiy munosabatlarda erkak va ayol huquqlari, imkoniyatlari

hamda ijtimoiy rollarining mutanosib va teng qadrlanishini ta'minlovchi bilimlar, e'tiqodlar, qadriyatli yo'nalishlar hamda xulq-atvor normalarining integratsiyalashgan majmuasidir. Ushbu murakkab jarayonni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslashda Albert Banduraning sotsial-kognitiv nazariyasiga tayanish o'ta yuqori samara beradi, chunki mazkur nazariyaga ko'ra, talaba-yoshlar o'zlarini qurshab turgan ijtimoiy muhitdagi xulq-atvor modellarini bevosita kuzatish, empirik tajribadan o'tkazish va intellektual refleksiya qilish orqali gender rollarni hamda tegishli stereotiplarni o'zlashtiradilar yoki ularni inkor etadilar.¹ Oliy ta'lim muassasasidagi umumiy ma'naviy-ruhiy muhit, professor-o'qituvchilar tarkibining o'zaro munosabat uslubi, akademik muloqot madaniyati va hatto institut darajasidagi kadrlar hamda boshqaruv siyosati talabalar uchun bevosita namuna va ijtimoiy andoza vazifasini o'taydi. Jack Mezirowning transformativ ta'lim nazariyasi esa talabalarning ongida oila va maktab ta'limi davrida shakllangan, ba'zan an'anaviy-patriarxal yoki cheklovchi xarakterga ega bo'lgan ijtimoiy stereotiplarni tanqidiy tahlil qilish, ularni dekonstruksiya qilish va yangi, gumanistik mazmundagi gender qarashlarini transformatsiya qilish imkonini beruvchi pedagogik strategiyalarni ilmiy jihatdan modellashtirishga zamin yaratadi.² Ya'ni, talaba oliy ta'lim tizimiga qadam qo'ygan dastlabki davridayoq, undagi mavjud sodda yoki cheklangan gender tasavvurlari tizimli pedagogik ta'sir ostida muayyan darajada intellektual inqirozga uchraydi va buning natijasida yanada teng huquqli, gumanistik xarakterdagi, shaxsiy daxlsizlik va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslangan yeni dunyoqarash tizimi shakllana boshlaydi.

Oliy ta'lim muassasalarida gender tenglik madaniyatini rivojlantirishning normativ-huquqiy asosi va pedagogik mazmun-mohiyatini belgilashda O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni muhim strategik dasturilamal bo'lib xizmat qilmoqda. Mazkur Qonunning 1-moddasida belgilanganidek, ushbu Qonunning maqsadi xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat bo'lib, u jamiyat hayotining barcha sohalarida, jumladan, ta'lim tizimida ham gender tenglik tamoyillarining ustuvorligini qat'iy mustahkamlaydi. Pedagogik jarayon doirasida ushbu huquqiy normani amalga oshirish ta'lim muassasalarida erkak va ayol talabalar o'rtasida kamsitishlarning har qanday shakliga

¹ Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.

² Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 1997(74), 5-12.

barham berishni, ularning intellektual va kasbiy salohiyatlarini ro'yobga chiqarishda to'liq tenglikni ta'minlashni talab etadi. Ayniqsa, Qonunun 18-moddasida ta'lim, ilmfan, madaniyat hamda sog'liqni saqlash sohalarida gender tenglik kafolatlari davlat tomonidan kafolatlanishi, davlat xotin-qizlar va erkaklarga ta'lim olish, ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish va ularning natijalaridan erkin foydalanishda teng imkoniyatlar yaratishi lozimligi belgilangan. Bu qonuniy me'yori oliy ta'lim muassasalari rahbariyati va pedagogik jamoasi zimmasiga talaba qizlarning hamda yigitlarning ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanishi, grant loyihalarida ishtirok etishi, xalqaro dasturlarda qatnashishi uchun bir xil qulay va rag'batlantiruvchi akademik platformalarni tashkil etish majburiyatini yuklaydi. Qonun talablarining oliy ta'lim tizimiga chuqur integratsiyalashuvi natijasida pedagogik jarayonlar tizimida gender strategiyasi yangicha mazmun kasb etadi, ya'ni talabalarda huquqiy onglilik bilan bir qatorda huquqiy madaniyat, ya'ni qonun hujjatlarida kafolatlangan teng huquqlilik prinsiplarini o'zlarining kundalik hayoti va bo'lg'usi kasbiy faoliyatida ongli ravishda qo'llash ko'nikmasi tarkib toptiriladi.

Pedagogik reallikda deklarativ tendensiyalardan, ya'ni qonun hujjatlarini shunchaki qog'ozda e'lon qilish yoki ma'ruza matnlarida yuzaki qayd etishdan amaliy-madaniy ta'lim muhitiga o'tish jiddiy qarshiliklar va yashirin muammolarga duch kelishi mumkin. Negaki, ko'p hollarda oliy ta'lim tizimining tarkibiy qismi, ammo rasmiy hujjatlarda aks etmaydigan "yashirin o'quv dasturi" (hidden curriculum) o'zida bilvosita gender tengsizligini yoki an'anaviy cheklovlarni yashirin ravishda namoyon qilib boradi.³ O'quv darsliklaridagi illyustratsiyalar, masalalar matnidagi stereotipik rollar, o'qituvchilarning talaba qizlar va yigitlarga nisbatan turlicha subyektiv talabchanlik darajasini belgilashi, muloqot vaqtidagi yashirin diskriminatsion qarashlar talabalarning ongsiz ravishda gender tengsizlikni normal holat sifatida qabul qilishiga zamin yaratadi. Paulo Freirening tanqidiy pedagogika konsepsiyasi ta'kidlaganidek, haqiqiy gumanistik va demokratik ta'lim jarayoni talabalarni passiv axborot qabul qiluvchi obyektidan faol ijtimoiy subyekt darajasiga ko'tarishi, ularda jamiyatlardagi ijtimoiy assimetriya va tengsizliklarni ko'ra olish, ularni tanqidiy tahlil qilish va bartaraf etishga intilish motivatsiyasini uyg'otishi zarur.⁴ Shu sababli, oliy ta'lim talabalarida gender tenglik madaniyatini shakllantirishning tizimli tuzilishi bir-biri bilan uzviy, determinant va funksional bog'liq bo'lgan kognitiv, aksiologik va bixevioral komponentlardan tarkib topishi, ularning har biri talaba shaxsiyatining ma'lum bir qirrasini rivojlantirishga yo'naltirilishi lozim. Kognitiv komponent

³ Margolis, E. (Ed.). (2001). The hidden curriculum in higher education. Routledge.

⁴ Freire, P. (2018). Pedagogy of the oppressed. Bloomsbury Publishing USA.

talabalarning gender tenglik sohasidagi huquqiy-me'yoriy, ijtimoiy-falsafiy va psixologik-pedagogik bilimlarga tizimli ravishda ega bo'lishini, inson huquqlari xalqaro konvensiyalari hamda milliy qonunchilik asoslarini⁵, jumladan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun prinsiplarini mukammal tushunishini ta'minlaydi. Mazkur qonunning 1-moddasida belgilanganidek, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash jamiyat hayotining barcha sohalarida kamsitishga yo'l qo'yimaslikning bosh kafolatidir. Shuningdek, qonunning 18-moddasida ta'lim, ilm-fan, madaniyat hamda sog'liqni saqlash sohalarida gender tenglikni ta'minlash mexanizmlari aniq ko'rsatilgan bo'lib, u oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olish va ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishda jins bo'yicha hech qanday cheklovlar bo'lishi mumkin emasligini qat'iy belgilaydi.⁶ Aksiologik komponent esa mazkur nazariy va huquqiy bilimlarning shaxsiy qadriyatga, ichki e'tiqodga, axloqiy mezonga va ijtimoiy adolat hissiga aylanishi bilan xarakterlanib, talabada gender kamsitishning va tengsizlikning har qanday ko'rinishiga nisbatan murosasizlik pozitsiyasini tarbiyalaydi. O'z navbatida, bixevioral yoki amaliy-faoliyatli komponent esa kundalik akademik munosabatlarda, jamoat ishlarida, oilaviy hayotda va kelajakdagi kasbiy faoliyatda tenglik tamoyillariga qat'iy va izchil amal qilish, har qanday nizoli gender vaziyatlarda konstruktiv va teng huquqli muloqot madaniyatini namoyon etish qobiliyatida ko'rinadi.

Ushbu uchta komponentning o'zaro mutanosib, komplementar va uyg'un rivojlanishi oliy ta'lim muassasalarida yaxlit pedagogik modelni joriy etishni taqozo qiladi. Mazkur model o'quv dasturlarini jiddiy ravishda modernizatsiya qilish, interfaol o'qitish texnologiyalarini keng qo'llash hamda professor-o'qituvchilar tarkibining gender kompetensiyasini muntazam oshirib borish kabi strategik yo'nalishlarni o'z ichiga qamrab oladi.⁷ O'quv jarayoniga gender komponentlarini tizimli integratsiya qilishning pedagogik matritsasi bir nechta darajalarda tizimli ravishda amalga oshirilishi lozim bo'lib, birinchi navbatda, o'quv dasturlari darajasida gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar tarkibiga maxsus gender modullarini kiritish hamda barcha o'quv materiallarini chuqur gender ekspertizasidan o'tkazish talab etiladi. Ikkinchi tomondan, o'qitish metodologiyasi darajasida an'anaviy reproduktiv ma'ruzalardan voz kechib, keys-stadi, keys-metod, muammoli seminar, interfaol munozaralar, debat klublari va rolli o'yinlar orqali talabalarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni shakllantirish

⁵ Stromquist, N. P. (2015). Gender, education and social change. *International Review of Education*, 61(3), 321-334.

⁶ O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-562-sonli Qonuni. (2019). Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

⁷ Subrahmanian, R. (2005). Gender equality in education: Definitions and measurements. *International Journal of Educational Development*, 25(4), 395-407.

amalga oshirilishi zarur bo'ladi. Institut yoki universitet darajasida esa oliy ta'lim muassasalari tarkibida professional va gender muvozanatni shakllantirish muhim hisoblanadi. Mazkur jarayonning samaradorligini ta'minlashda pedagog-olimlarning mahorati va ularning o'quv mashg'ulotlari davomida talaba shaxsiga ko'rsatadigan tarbiyaviy ta'sir kuchi alohida o'rin tutadi. Gender tenglik madaniyati shakllangan talaba kelajakda qaysi soha mutaxassisi bo'lishidan qat'i nazar, o'z jamoasida ijtimoiy adolat tamoyillarini himoya qiluvchi, mehnat munosabatlarida kamsitishlarga yo'l qo'ymaydigan va oilaviy munosabatlarni ham o'zaro hurmat hamda teng huquqlilik asosida quradigan sog'lom shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa o'rnida va ta'kidlangan pedagogik modellar tahlilidan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimida talabalarning gender tenglik madaniyatini muvaffaqiyatli, tizimli va uzluksiz rivojlantirish uchun bir qator strategik pedagogik tavsiyalarni amaliyotga joriy etish zarurligi aniqlandi. Birinchidan, barcha yo'nalishdagi o'quv fanlarining, ayniqsa pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va huquqshunoslik fanlarining mazmuniga gender pedagogikasi tamoyillarini chuqur singdirish, darsliklar va o'quv-uslubiy majmualardagi yashirin gender stereotiplarini butunlay bartaraf etish talab etiladi. Ikkinchidan, professor-o'qituvchilar tarkibining gender madaniyatini, sotsial kompetensiyasini va pedagogik taktini muntazam oshirib borish maqsadida oliy ta'lim tizimidagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslarining o'quv rejalari tarkibiga maxsus modullar va amaliy trening dasturlarini joriy qilish zarur. Uchinchidan, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning o'zini o'zi boshqarish organlarida, yoshlar ittifoqi tizimida hamda turli ijtimoiy-madaniy loyihalarda gender balansini qat'iy ta'minlash, talaba qizlarning yetakchilik, boshqaruvchanlik va tashkilotchilik salohiyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlovchi professional mentorlik (ustoz-shogird) tizimini yo'lga qo'yish lozim. To'rtinchidan, talabalarning gender dunyoqarashini, qadriyatli mo'ljallarini va ijtimoiy tasavvurlarini dinamik diagnostika qilish hamda doimiy monitoring qilib borish maqsadida oliy o'quv yurtlaridagi pedagogik-psixologik xizmatlar va sotsiologik laboratoriyalar faoliyatini tizimlashtirish hamda maxsus metodik monitoring vositalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Aynan mana shunday kompleks, tizimli va konseptual pedagogik yondashuvgina oliy ta'lim bitiruvchilarining kelajakda jamiyatimizda tenglik, adolat, birdamlik va o'zaro yuksak hurmat tamoyillariga asoslangan sog'lom ijtimoiy munosabatlar tizimini muvaffaqiyatli barpo etishlariga mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023 – 80 B.

2. Yusupov S.P. Xotin-qizlar gender-menejment muammolari//Oilaning dolzarb muammolari: ustuvor vazifalar va istiqbollari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. – Toshkent, 2008. – 43-44 b.
3. Soatova Sh. Gender tenglikka erishishning ahamiyati. 15.08.2020
4. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O'RQ-561-son "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni
5. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 23-sentabrdagi O'RQ-562-son "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni
6. Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. Annual Review of Psychology, 52(1), 1-26.
7. Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. New Directions for Adult and Continuing Education, 1997(74), 5-12.
8. Ismoilova H.M. Oila ma'naviyati va gender tengligi muammolari//Xotin-qizlar huquqlari va gender tenglik muammolari. Uslubiy qo'llanma. – Andijon, 2017. – 30-33 b.